

Альтруїзин

Станіслав Лем

Станіслав ЛЕМ

АЛЬТРУЇЗИН,

АБО ОПОВІДЬ ПРО ТЕ, ЯК ПУСТЕЛЬНИК ДОБРИЦІЙ

ЗАХОТІВ ОЩАСЛИВИТИ КОСМОС І ЩО З ТОГО ВИЙШЛО

Якогось літнього дня конструктор Трурль, підстригаючи у своєму садку кібербарис, побачив, що дорогою йде якийсь обірванець. Своім виглядом він викликав водночас і співчуття, і страх. Всі кінцівки в того робота були пообв'язувані шнурками й подоточувані закіптюженими трубами від грубок, а за голову йому правив старий дірявий горщик, у якому від мислення так гуло, що аж іскри сипалися. Шию так-сяк підтримував уламок штахети, а у відкритому череві дриготіли й чаділи катодні лампи, котрі той бідолаха притримував вільною рукою, другою безперестанку підкручуючи розхитані гвинтики. Коли він, кульгаючи, минав Трурлеву хвіртку, в нього перегоріли відразу чотири запобіжники, тож він на очах у конструктора почав розсипатись у клубах диму і смороді перепаленої ізоляції. Охоплений співчуттям, Трурль одразу вхопив викрутку, обценьки та ізоляційну стрічку і поспішив на допомогу мандрівцеві. Той уже кілька разів зомлів, при цьому триби від загальної десинхронізації жахливо скреготіли, однак Трурлеві нарешті вдалося повернути йому сяку-таку притомність і, вже перев'язаного, він посадив його у вітальні. А поки бідолаха жадібно підзаряджався від батареї, Трурль, неспроможний довше стримувати цікавості, почав розпитувати, що довело його до такого жалюгідного стану.

— Милостивий пане, — відповів незнайомий робот, ще тремтячи всіма магнітами, — мене звуть Добрицієм, а сам я є, тобто був, пустельником-анакхоретом; шістдесят і сім років пробув у пустелі, віддаючись побожним роздумам. Та одного ранку мені спало на думку, чи правильно я чиню, живучи самотником. Чи можуть усі мої глибокі роздуми й духовні дослідження втримати на місці хоча б одну заклепку, бо хіба ж не першим моїм обов'язком є поміч ближнім, а тільки потім — турбота про власне спасіння? Хіба...

— Ну, гаразд, гаразд, пустельнику, — перебив його Трурль, — стан твоєї душі того ранку я вже більш-менш розумію. Розкажи, будь ласка, що було далі.

— Я подався до Фотури, де випадково познайомився з одним славетним конструктором на ім'я Кляпавцій.

— Та ну! Не може бути! — вигукнув Трурль.

— Що таке, пане?

— Та ні, нічого! Розкажуй, будь ласка, далі.

— Тобто — не відразу з ним познайомився; то був великий пан, він їхав автоматичною каретою, з якою міг собі розмовляти, як оце я з тобою; та карета, коли я, незвичний до міського руху, став посеред вулиці, обізвала мене непристойним словом, так що я мимоволі торохнув її костуром по ліхтарю. Як вона тоді розлютувалася! Але

пасажир присоромив її, а мене запросив досередини. Тоді я розповів йому, хто я і чому полишив пустелю, а також сказав, що не знаю, чим зайнятися далі; він похвалив моє рішення і, в свою чергу, відрекомендувався, досить довго розповідав про свої праці й творіння, а наприкінці розповів дуже зворушливу історію про Хлоріяна-Теориція Кляпостола, славного мудранта і зофомана, при сумному сконанні якого був сам присутній. З усього, що він розповідав про "Книги" того Великого Робота, найбільше мене зворушила оповідь про енеферців. Ти, милостивий пане, чув про тих істот?

— Звичайно. Йдеться про єдиних істот у Космосі, які досягли вже Найвищої Фази Розвитку, авжеж?

— Так, так, пане, ти чудово поінформований! Коли я сидів поруч зі знаменитим Кляпавцієм у кареті (котра невгаваючи сипала найдобрішою лайкою в натовп, що неохоче розступався перед нами), мені спало на думку, що хто-хто, а вже ті найрозвиненіші з істот напевно знають, що належить робити, коли є таке, як у мене, прагнення до добра і таке бажання чинити його ближнім. Отож я негайно звернувся до Кляпавця з питанням, де перебувають енеферці і як їх знайти. Але він лише якось чудно всміхнувся, похитав заміслено головою і нічого не відповів. Я не смів йому набридати, але потім, коли ми вже опинилися в корчмі (бо карета зовсім захрипла і втратила голос, отож дальшу подорож пан Кляпавцій змушений був відкласти до наступного дня), за дзбаном іонної наливки гумор мого господаря поліпшився. Спостерігаючи за парами, які під гучну музику шпарко втинали кіберика, він, пройнявшись до мене довір'ям, розповів таку історію... Але, може, вам нудно мене слухати?

— Ні, ні, — жваво заперечив Трурль. — Я уважно слухаю.

— Любий мій Добрицію! — сказав мені пан Кляпавцій у тій корчмі, де від танцюристів аж іскри сипалися. — Знай, що я дуже перейнявся історією нещасного Кляпостола і постановив собі, що повинен невідкладно вирушити на пошуки отих досконало розвинутих істот, доконечність існування яких він довів суто логічним і теоретичним способом. Та головна складність здійснення цього наміру, на мою думку, полягала в тому, що кожна космічна раса вважає себе найдосконаліше розвинутою, отож самим лише розпитуванням я нічого не досягну. А летіти навмання — надто непевна справа, адже, за моїми підрахунками, в Космосі існує близько чотирнадцяти центигігагептатрибільйонардів досить розумних суспільств. Отож сам бачиш, що знайти потрібну точку не так уже й легко. Я обмірковував справу так і сяк, нишпорив по бібліотеках, перечитував давні книги, аж поки знайшов згадку в праці якогось Трупуса Малігнуса, який відзначився тим, що дійшов до аналогічного з Кляпостолом висновку, але на триста тисяч років раніше, і був зовсім забутий. Як бачимо, під жодним із сонць нема нічого нового, і своє життя Трупус закінчив подібно до Хлоріяна... Але справа не в тому. Так з напівзотлілих сторінок я довідався, як шукати енеферців. Малігнус доводив, що треба перетрушувати зоряні тлуми, аби віднайти неможливе; і коли знайдеш щось подібне, то це напевне буде саме там. Безперечно, на перший погляд це була невиразна вказівка, але звідки ж тоді ясність розуму? Я навів

лад на кораблі й вирушив у дорогу. Про те, чого я зазнав у дорозі, промовчу; скажу лише, що помітив нарешті серед зоряного пилу одну зірку, яка відрізнялася від усіх інших тим, що була квадратна. Ох! Яке то було потрясіння! Адже кожна дитина знає, що геть усі зірки мають бути округлі й ні про яку ребристість, а тим більше про правильну чотирикутність, і мови не може бути! Я одразу ж наблизився кораблем до тієї зірки й тут помітив її планету, теж чотирикутну, та ще й з масивним окуттям по всіх ріжках. Трохи віддалік кружляла інша, вже зовсім звичайна, планета. Я навів на неї люнет і побачив ватаги роботів, які трошили один одному кості. Це не викликало в мене особливого бажання приземлитися. Тому я повернувся до планети-скрині, яка залишилася за кормом, і ще раз добре оглянув її в підзорну трубу. Я аж затремтів від радості, коли на одній з її багатомільйонних заклепок прочитав збільшену лінзами вигадливо прикрашену монограму, що складалася з трьох літер: "НФР!" "О небеса! — мовив я сам до себе. — Ось воно!"

Кружляв довкола неї, аж у голові запаморочилося, однак не міг зауважити на її піщаних рівнинах ані живої душі. Лише наблизившись на відстань шести миль, розгледів скупчення темних цяток, які під об'єктивом супертелескопа виявилися мешканцями цього небесного тіла. Їх було близько сотні. Вони без руху лежали на піску, і цей мертвий спокій мене поважно занепокоїв, та потім я переконався, що час від часу той чи інший смачно почухується, і ці очевидні ознаки притомності схилили мене до приземлення. Я не міг дочекатися, поки охолоне розжарена, як завжди, тертя повітря ракета; я вискочив з неї, перестрибуючи по три східці, й побіг до лежачих, уже здалеку гукаючи:

— Вибачте! Чи це тут Найвища Фаза Розвитку?!!

Ніхто мені не те що не відповів, а й не звернув на мене аніякісінької уваги. Вражений такою байдужістю, я розгубився й почав уважно розглядатися на всі боки. Рівнина була залита промінням квадратного сонця. З піску там і сям стирчали якісь поламані коліщата, віхті, клапті паперу та інше сміття, а місцеві жителі порозлягалися посеред цього всього хто як: той на спині, той на животі, а якийсь, лежачи віддалік, задер обидві ноги і знічев'я поціляв ними в зеніт. Я обійшов довкола одного, що лежав найближче. То був не робот, але й не людина або інша білкова істота з роду драглистих. Він мав досить велику голову й рум'яні щоки, замість очей — дві малі сопілки, а у вухах тихо чаділи кадила, оповиваючи голову хмарою запашного диму. Одягнений він був у панталони — орхидееві, з синіми лампасами, обшиті стяжками брудного списаного паперу, взутий у пантофлі з задертими носами, в руках тримав бандуру, зроблену з глазурованого медівника з уже обгризеним грифом. Він тихо й розмірено хропів. Я спробував був, протираючи очі, що сльозилися від диму кадил, прочитати базгранину на папірцях, ушитих у лампаси штанів. Мені вдалося розібрати лише деякі. Це були досить дивні написи, такі, наприклад: № 7 — ДІАМАНТ, ГОРА ВАГОЮ 7 ЦЕНТНЕРІВ; № 8 — ТІСТЕЧКО ДРАМАТИЧНЕ, РИДАЄ, ЯК ЙОГО ЇСИ, ЧИТАЄ МОРАЛІ З ЖИВОТА, НАСПІВУЄ ТИМ ВИЩЕ, ЧИМ ВОНО НИЖЧЕ; № 10 — ГОЛКОНДРИНА ДЛЯ ДЗЮМБАННЯ, ДОРОСЛА — та інші, яких уже не пам'ятаю. А

коли я, ошелешений цим, доторкнувся до одного з папірців, щоб розрівняти його, в піску біля самісінької ноги того, що лежав, зробилась ямка і тихий голосок запитав звідти:

— Вже можна?

— Хто це говорить? — закричав я.

— Це я, Голкондрина... Починати?

— Ні, не треба! — квапливо відповів я і відійшов звідти.

Наступний тубілець мав голову у формі дзвона з трьома рогами, кільканадцять рук, більших і менших — причому дві маленькі масували йому живіт; довгі, порослі пір'ям вуха, шапку з невеликим пурпуровим балконом, на ньому якихось двоє невидимих сварилися, бо літали тільки малесенькі тарілочки, розбиваючись то тут, то там, а спиною він лежав на чомусь схожому на маленьку діамантову подушечку. Ця істота, коли я зупинився перед нею, вийняла з голови один ріг, понюхала його і, невдоволено відкинувши, насипала собі досередини трохи брудного піску. Тут таки поряд лежало щось таке, що Здалося мені парою близнюків; потім я подумав, що то коханці в обіймах, і вже, хотів був делікатно відійти, але то була ані одна особа, ані дві, а — півтори. Голову вона мала зовсім звичайну, людську, лише вуха щохвилини відривалися й пурхали довкола, махаючи крильцями, як метелики. Повіки в тієї істоти були заплющені, зате численні бородавки на чолі й щоках, що мали малесенькі очиці, дивилися на мене явно неприязно. Груди у цього дивного створіння були широкі, як у рицаря, дуже подірявлені, так ніби недбало попросвердлювані, з них стирчало полите малиновим соком клоччя; ногу мав лише одну, зате дуже товсту, взуту в сап'янець із фетровою китичкою. Поряд з його ліктем лежала купка корінчиків від груш чи яблук. Щораз більше дивуючись, я пішов далі й зустрів робота з людською головою; у носі він мав малесенький водограй з рибками; ще один лежав у калюжі полуничного варення, третій мав у спині вічко, крізь яке було видно кришталеві нутроші. Там механічні гномики розігравали Цікаві сценки, але те, що вони виробляли, було таке непристойне, що я, почервонівши, відскочив од вічка, як ошпарений. Відскакуючи, я втратив рівновагу і впав, а встаючи, побачив просто перед собою ще одного мешканця планети: голий, він золотою скребницею чухав собі спину й задоволено потягався, хоч і був без голови. А голова, зручно увіткнута шиєю в пісок, широко відкривши рота, рахувала язиком зуби. Чоло в неї було мідне з білим обідком, в одному вусі — сережка, а в другому — паличка; на паличці друкованими літерами написано: МОЖНА. Сам не знаю, чому я потягнув за ту паличку і слідом за нею з вуха тієї голої особи потяглася нитка з цукрового льодяника і візитна картка, на якій був напис: ДАЛІ! Отож я тягнув далі, аж поки та нитка не кінчилася — а на кінчику теліпався маленький папірець, теж заповнений словами: ЦІКАВО, ЩО? ТО ГЕТЬ!

Усе це разом відібрало мені відчуття, розум і мову. Звівшись урешті-решт на ноги, я побрів далі, шукаючи когось, хто б видався мені особою, ладною відповісти хоча б на одне запитання. Нарешті мені здалося, що я знайшов її: це був малий товстун, який сидів спиною до мене, зайнятий чимось, що тримав у себе на колінах. Мав він тільки

одну голову, двоє вух, дві руки, отож, обходячи його з лівого боку, я заговорив:

— Вибачте, якщо не помиляюся, то добродії зволили досягти Найвищої Фази Ро...

Але ці слова завмерли в мене на устах. Той, що сидів, поворухнувся. Здавалося, він узагалі не чує, що я кажу. Хоча слід сказати, що він був зайнятий, бо тримав на колінах власне обличчя, від'єднане від решти голови і, тихо зітхаючи, колупав пальцем у нього в носі. Мені стало не по собі, але незабаром моє здивування перейшло в цікавість і навіть у прагнення негайно зрозуміти, що ж усе-таки на цій планеті діється, отож я став бігати від одного до другого, голосно до них звертатися й навіть гукати, я питав їх, погрожував і благав, умовляв і надокучав, а коли це не дало жодного наслідку, вхопив того, котрий колупався в носі, за руку. Але відскочив, страшенно вражений, бо рука залилась у мене в долоні. Та він, не звертаючи на мене уваги, порився в піску й добув звідти іншу руку, схожу, але з лакованими, в оранжеву клітинку, нігтями, обдмухав її і приклав собі до плеча, а вона відразу ж приросла. Тоді я з цікавістю схилився до руки, яку перед тим у нього вирвав, а вона дала мені щигля в ніс. Тим часом сонце вже зайшло двома кутами за обрій, вітерець ущух, і мешканці Енеферії ліниво чухалися, гикали, позіхали, явно готуючись до сну; один перетріпував собі діамантову перинку, інший акуратно складав біля себе ніс, вуха, ноги. Темніло, отож я, покрутившись туди-сюди, зітхнув та й собі почав лаштуватися на нічліг. Вигріб собі в піску чималеньку ямку і, все ще зітхаючи, вклався, звернувши погляд у темно-синє, всіяне зорями, небо. Я поміркував, що робити далі, а тоді сказав сам собі:

— Справді! Все вказує на те, що я дійсно знайшов планету, передбачену Трупосом Малігнутом і Хлоріяном-Теорицієм Кляпостолом, Найвищу Цивілізацію Всесвіту, яка складається з кількох сотень осіб, ані роботів, ані людей, що лежать посеред сміття і відходів на діамантових подушечках, накрившись діамантовими перинками в пустелі, зайняті лише дряпанням та чуханням. В цьому має бути прихована якась жахлива таємниця і, хоч би там що — я не заспокоюся, поки її не досягну!!!

І розмірковував далі:

— Яка страшна таємниця оповиває все на цій квадратній планеті з квадратним сонцем, непристойними гномиками в в спині й цукровим льодяником у вусі! Я завжди думав, що коли вже займаюся наукою і вдосконаленням, як звичайнісінький робот, то яке ж то вдосконалення й наука мають бути серед краще розвинутих, не кажучи вже про найдосконаліших! Здається, що чого-чого, але розмов, а надто зі мною, вони зовсім не бажають. А їх треба неодмінно до цього змусити — але як? Хіба допекти їм, так уприкрити життя, так надокучити, аби не могли вже мене терпіти! Щоправда, в цьому є деякий ризик, бо, розгнівавшись, вони могли б знищити мене легше, аніж я блощицю. Хоча важко припустити, щоб вони вдалися до брутальних методів. А зрештою, жадоба пізнання палить мені душу. Все одно! Спробую!

Подумавши це, я схопився на рівні ноги, хоч уже зовсім поночіло, і давай щосили верещати, перекидатися через голову, стрибати, дригатися, штурхати ногами тих, що лежали найближче, сипати їм в очі піском, підскакувати, танцювати, гарчати так, що аж зовсім захрип. Потім я сів, зробив кілька гімнастичних вправ і знову кинувся поміж

них, як знавіснілий буйвол. А вони оберталися до мене спинами, підставляли під мої удари діамантові подушечки й перинки, а коли я вже десь уп'ятсоте перекинувся через голову, в моїй запамороченій голові сяйнуло: ото б здивувався мій щирий приятель, якби міг бачити мене в цю мить, хай би глянув, що я виробляю на планеті, котра осягнула Найвищої Фази Космічного Розвитку!!! — Та це зовсім не заважало мені далі гарчати й притупувати. Бо я чув, як вони тихенько шепотілися:

— Колего!..

— А що?

— Чи чуєте, що робиться?

— Чом би не чув.

— Оце щойно мало голови мені не розтовк.

— То одягни собі іншу.

— Але він спати не дає.

— Що?

— Та кажу, що не дає спати...

— Видно, з цікавості, — додав третій пошепки.

— Страшенно вже його розібрало!

— То як, зробити йому щось, чи хай нас далі мучить?

— Але що?

— Або я знаю? Може, змінити йому характер?

— Коли ж воно якось негарно...

— А чого ж він такий затятий? Чуєш, як виє?

— Ну, то я зараз...

Вони щось там пошепотіли між собою, а я й далі вив, гавкав і брикався, зосереджуючись на тих місцях, звідки чувся шепіт. Я саме стояв на голові, тобто головою на животі одного з них, коли мене оповила чорна ніч небуття; темрява запаморочила мені свідомість, але це тривало — так мені принаймні здавалося, коли прийшов до тями, — ледве частку секунди. Ще боліли всі кості від брикань і присідань, але я вже знаходився не на планеті. Сидів, не здатний поворухнути ні рукою, ні ногою в центральному салоні мого корабля, а тим, що мене тримало, була справжня гора баночок з варенням, дрімб і марципанових ведмедиків, катеринок з діамантовими дзвіночками, талярів, дукатів, золотих сережок, браслетів і інших коштовностей, які так сяяли, що я аж примружив очі. Коли ж я з величезним зусиллям видобувся з-під тієї гори скарбів, то побачив за вікном зоряний краєвид і в ньому ані сліду від квадратного сонця. А дані приладів незабаром показали, що довелося б летіти з повною швидкістю шість тисяч років, аби повернутися в ту околицю. Отак енеферці позбулися мене, коли я надто вже дався їм узнаки. Зрозумівши, що навіть повернувшись до них, нічого не дізнаюся, бо для них нема нічого легшого, як знову спровадити мене гіперспеціально або підпросторово туди, де раки зимують, я вирішив узятися до справи вже зовсім іншим способом, мій любий Добрицю"... — отак закінчив свою розповідь, ласкавий пане, знаменитий конструктор Кляпавцій...

— І він нічого більше тобі не сказав? Не може такого бути! — заволав Трурль.

— Аякже! Сказав! Сказав, мій ласкавий добродію, і, власне, через те сталася моя трагедія! — відповів понівечений робот. — Коли я спитав, що він збирається робити далі, Кляпавцій нахилився до мене й мовив:

"Спершу завдання здалося мені безнадійним. Однак я знайшов спосіб. Ти, мій пустельнику, як простий неосвічений робот, не зрозумієш усіх таємниць цієї заплутаної справи, але то байдуже; в принципі справа взагалі досить проста: треба збудувати відповідний цифровий пристрій, здатний до моделювання всього суцього. Той пристрій, якщо його відповідно запрограмувати, змодельє тобі Найвищу Фазу Розвитку... Таким чином можна буде попитати його й отримати Остаточні Відповіді!"

"Але як збудувати такий пристрій? — спитав я. — І звідки ми будемо певні, вельможний Кляпавцію, що і він після першого запитання не пошле нас туди, де раки зимують, тим гіперсуперспособом, якого вжили щодо тебе енеферці?"

"А, то вже дурниця, — відповів він. — Покладися на мене; я питатиму про Таємницю енеферців, а ти, шляхетний Добрицію, — про те, якими способами найкраще втілити в дію твою вроджену відразу до будь-якого зла!"

Чи треба казати, пане, що мене охопила надзвичайна радість, отож я одразу почав асистувати Кляпавцієві при будівництві пристрою. Виявилось, що пан Кляпавцій зводив його точно за планами трагічно померлого Хлоріяна-Теориція Кляпостола. Це був, власне, славетний Боготрон його конструкції, який може створити все в обсязі Космосу. При цьому, невдоволений з його назви, пан Кляпавцій не переставав придумувати для нього щораз інші, щораз то вишуканіші, охрещуючи того велета то Всесильником, то Омнігенеричним Ультиматором, то Онтогельнею. Та бог з ними, з назвами. Принаймні за рік і шість днів було зведено ту страхітливую апаратуру, яку задля ощадності ми розмістили в порожнині Рапундри, великого Місяця недолаїв. Легше було б знайти мурашку всередині трансатлантичного корабля, ніж нас посеред тих мідних прірв, есхатологічних трансформаторів, тих гагіопневматичних перфекціонаторів і випрямлячів зла. Мушу признатися, що мені аж дротяне волосся дибки стало, попересихало в суглобах, зацокотіли зуби, коли пан Кляпавцій посадив мене перед Остаточним пультом і залишив сам на сам із тією абсолютно неосяжною машинерією, а сам на хвилину пішов по щось. Неначе зорі у вишині, ясніли наді мною її розжарені індикаторні вогні, скрізь світилися грізні написи: УВАГА! ВИСОКА ТРАНСЦЕНДЕНЦІЯ! — логічні й семантичні потенціали досягали на табло приладів мільйонних нулів, а в мене під ногами тихо коливалися океани тієї надлюдської і надроботівської мудрості, яка, заклата в парсеки звивин і гектари магнітів, тривала переді мною, піді мною, наді мною, оточуючи з усіх боків, так що я почував себе мізерною порошинкою у своїй нікчемній глупоті. Але, прикликавши подумки на допомогу всю свою любов до Добра і пристрасть до Правди, якою палало все моє єство аж до найменшої шпильки, я переміг себе і, розтуливши застигли уста, тремтячим голосом задав перше питання: "Хто ти?"

Тоді легкий теплий подих з металевим тремтінням промайнув цим скляним

приміщенням, а голос, наче й тихий, але такий потужний, що прошив мене наскрізь, озвався: Ego sum Eus Omnipotens, Omnisapiens, in Spiritu Intellectronico Navigans, Luce cybernetica in saecula saeculorum litteris opera omnia cognoscens, et caetera, et caetera.

Розмова відбувалася по-латині, але я для зручності наведу тобі її, як зумію, вельможний пане, в перекладі на мову більш уживану. Коли я почув голос машини, як вона назвала себе, то іще більш перелякався, отож продовжити розмову вдалося лише тоді, коли Кляпавцій, повернувшись, зменшив трансценденцію і зредукував всесильність до однієї стомільярдної. Тоді я попросив, аби Ультиматор зласкавився відповісти на запитання щодо Найвищої Фази Розвитку і її страшних таємниць. Однак Кляпавцій сказав, що треба зробити інакше; він зажадав, щоб Онтогельня змодельовала у своїх срібних і кришталевих глибинах істоту, що походила б з квадратної планети, зробивши її водночас говіркою, — і аж тоді почалася справжня розмова.

Оскільки я, — сором признатися, — страшенно хвилюючись, не міг подолати заїкання, Кляпавцій зайняв моє місце перед Остаточним Пультом і почав:

"Хто ти?"

"Скільки разів маю відповідати на те саме запитання?" — роздратовано озвалась машина.

"Мені йдеться про те, чи ти людина, чи робот", — пояснив Кляпавцій.

"А яка, по-твоєму, різниця?" — озвався голос з машини. "Якщо будеш відповідати запитанням на запитання, розмова скоро не скінчиться! — з притиском мовив Кляпавцій. — Ти добре знаєш, про що йдеться! Відповідай!" Я ще дужче отетерів від такого сміливого тону конструктора, але, певне, так і треба було, бо машина сказала:

"Часом люди будують роботів, часом роботи — людей; отож чи думати металом, чи драглистою речовиною — однаково, я можу прибирати довільного розміру, форми й вигляду, а коротко кажучи — так було, бо зараз ніхто з нас уже такими дурничками не займається".

"Так? — відказав Кляпавцій. — А чому ви отак лежите й нічого не робите?" "А що нам робити?" — відповіла машина, а Кляпавцій, стримуючи гнів, сказав:

"Звідки я знаю. Ми ж у нижчій фазі розвитку робимо масу речей".

"Ми теж у свій час робили".

"А зараз уже ні?"

"Ні".

"Чому?"

Отоді змодельований не схотів одразу відповідати, твердячи, що пережив уже шість мільйонів розпитувань, які ані йому, ані тим, хто питав, нічого не дали. Але, додавши трохи трансценденції і покрутивши регулятори, Кляпавцій змусив його відповісти.

"Мільярд років тому ми були звичайною цивілізацією, — сказав голос. — Тоді ми вірили в кіберхангелів, у містичний зворотний зв'язок кожної істоти з Великим Програмістом та інші подібні речі. Та потім з'явилися скептики, емпірики і акциденталісти, які за дев'ять століть дійшли висновку, що Нікого нема і все можливе, принаймні не для вищих істин, а просто — так собі".

"Тобто як — так собі?" — зважився я висловити свій подив.

"Знаєш, бувають горбаті роботи, — відповів голос із машини. — Отож коли тебе мучить горб і скорченість, а водночас ти віриш, що ти такий, бо таким тебе зволив бачити Предвічний і план твоєї скорченості виник серед Його туманних задумів ще до створення світу, тоді легко терпітимеш свій стан. Але коли тобі скажуть, що це сталося лише внаслідок того, що якихось один-два атоми послизнулись і не вскочили на потрібне місце, що тобі лишається, як не вити ночами?"

"Але ж лишається, лишається, — докірливо закричав я. — Адже і горб, і скорченість можна випростати, для цього треба тільки мати високі знання!"

"Та знаю! — понуро мовила машина. — Простакам справді так здається..."

"А хіба це не так?" — здивувалися ми з Кляпавцієм.

"Коли надходить час випростування горбів, — промовила машина, — можливості вже зовсім нещадні! Можна не тільки випростувати горби, а й доточувати розум, робити сонця квадратними, доробляти планетам ноги, продукувати синтетичні долі, значно солодші від справжніх; усе починається безвинно — від кресання кременів, а закінчується будівництвом всемогутниць і всемогутників! Пустеля нашої планети — це не пустеля, а Супербоготрон, у мільйон разів потужніший від цієї примітивної коробки, яку ви збудували; створили його наші прадіди, бо все інше здавалося вже їм надто легким, і хотіли вони з піску крутити думки; вчинили так з мегаломанії, і зовсім даремно, бо коли можна робити все, то вже абсолютно нічого додати до цього неможливо. Розумієте мене, ви, слаборозвинені?!"

"Розуміємо, розуміємо! — сказав Кляпавцій, бо я тільки тремтів. — Але чому ж, замість займатися оживлювальною діяльністю, ви тільки лежите, почухуючись у своєму геніальному піску?"

"Тому що всемогутність стає найусемогутнішою тільки тоді, коли абсолютно нічого не робить! — відповіла машина. — Можна зійти на вершину, але всі дороги з неї ведуть униз! Попри те, що сталося, ми лишаємося цілком порядними особами, отож для чого нам щось робити? Ще наші прапрадіди — просто так, для випробування Боготрону — зробили наше сонце квадратним, а планеті надали форми скрині, перетворивши її найвищі гори в ряд монограм. Так самісінько можна було б поробити всі зірки в клітинку, половину їх загасити, а другу — розпалити, сконструювати істот, населених меншими істотами, так щоб думки велетнів змушували карликів до руху, бути в мільйоні місць одночасно, перемістити галактики в такий спосіб, щоб вони вкладались у приємні для ока візерунки. Але скажи мені, будь ласка, для чого, власне, треба було втілювати котрусь із цих ідей? Що поліпшиться у Космосі від того, що зірки будуть трикутними або на коліщатах?"

"Ти верзеш нісенітниці!!! — страшенно обурився Кляпавцій, а я тільки щодалі дужче тремтів. — Коли вже ви стали богорівними, вашим обов'язком є негайно ліквідувати всілякі страждання, клопоти, нещастя, які мучать подібних вам істот, і почати ви повинні хоча б від своїх сусідів, котрі, як я сам бачив, тільки те й роблять, що розчереплюють одне одному голови! Як ви смієте замість негайно взятися за це,

валятися собі серед сміття, колупаючи в носі і втикаючи поважним подорожнім, що шукають мудрості, цукровий льодяник у вухо?!"

"Не розумію, чому саме цей льодяник тебе так розлютив, — сказала машина. — Але годі про те. Як я бачу, ти хотів би, щоб ми ошасливілювали будь-кого. Ми ґрунтовно дослідили цю проблему десь близько п'ятнадцяти сот віків тому. Вона поділяється на феліцитологію негайну, або несподівану, і повільну, або еволюційну. Еволюційна полягає в тому, щоб і пальцем не поворухнути, будучи переконаним, що кожна цивілізація так чи інакше поволеньки дасть собі раду. А в негайний спосіб можна ошасливити або по-доброму, або примусом. Примусове ошасливлення викликає, як свідчить статистика, від ста до восьмисот разів більше нещастя, ніж утримання від будь-якої активності. А по-доброму ошасливілювати теж не можна, бо хоч це тобі й видається дивним — наслідки ті самі, і коли вдатися до Супербоготрона, і коли — до Пекельного Інfernатора, якого ще звуть Геєнницею. Ти, певне, чув про так звану Туманність Краба?"

"Авжеж чув, — відповів Кляпавцій. — Це рештки оболонки Супернової Зірки, яка вибухнула колись..."

"Отож бо, — сказав голос. — Супернової Зірки, звісно! Там була, любий мій, помірно розвинута планета, на якій проливалось чимало сліз і крові. Одного ранку ми спустили на неї вісімсот мільйонів Здійснювачок Бажань, але не встигли віддалитися й на світловий тиждень, як вона розлетілась на дрібний мак і досі розлітається! Подібне сталося і з планетою гомінасів... Розказати тобі про неї?"

"Не треба! — буркнув Кляпавцій. — Я не йму віри, аби не можна було розумно й завбачливо ошасливілювати!"

"Не ймеш віри? То яка на це рада? Ми пробували це шістдесят чотири тисячі п'ятсот тринадцять разів. Ще досі волосся стає дибки на всіх моїх головах, коли згадую, чим усе скінчилося! Повір, що ми не шкодували праці для добра інших! Збудували спеціальну апаратуру для дистанційної спектроскопії бажань, але ти, певна річ, розумієш, що коли на якійсь планеті шаленіє релігійна війна і кожна з ворогуючих сторін прагне нищити іншу, то ми бачили своє завдання не у здійсненні цих прагнень! Тоді йшлося про те, аби ошасливілювати, не порушуючи ідей вищого добра. Але це не все, оскільки більшість космічних цивілізацій бажає того, про що не наслідуються відверто признатися, отож знову дилема, чи допомагати їм у тому, що вони роблять через рештки сорому і пристойності, чи у здійсненні прихованих прагнень? Візьмімо для прикладу хоча б деменцитів і аменцитів: перші в період добропорядного середньовіччя живцем спалювали розпусників, які укладали угоду з дияволом, особливо розпусниць, по-перше, тому, що заздрили їхнім нечистим утіхам, а, по-друге, тому, що катування в ореолі торжества справедливості давало їм величезну насолоду. А от аменцити не вірили вже ні в що, крім власного тіла, і догоджали йому машинами, але з певною стриманістю, називаючи це заняття розвагою. Вони мали скляні скриньки, до яких замикали різні насильства, вбивства, підпали, і, споглядаючи їх, поліпшували собі апетит. Ми опустили на ті планети цілий дощ пристроїв, задуманих

так, аби заспокоювати їхні пристрасті, не завдаючи нікому шкоди, тобто, створивши штучну діяльність. Вони поринули в неї, і деменциту за шість, а аменциту за п'ять тижнів зашчасливилися до смерті, аж верещали від щастя! Це такого б тобі хотілося, недорозвинена істото?"

"Ти або дурень, або потвора! — крикнув Кляпавцій, а я вже й зовсім збаранів. — Як смієш вихвалитися такими нікчемними діями?"

"Я ними не вихваляюсь, а просто сповідаюся, — спокійно відповів голос. — Я ж кажу, що ми по-різному пробували, усіма способами по черзі. Виливали на планети дощі багатств, потопи ситості й достатку, паралізуючи на них будь-які зусилля і працю; ми давали добрі поради, а вони у відповідь відкривали вогонь по наших компотницях, тобто літаючих тарілках, бо, правду кажучи, перше ніж братися ошчасливлувати, треба було переробити їхні душі..."

"То ви й таке можете зробити!" — скреготнув Кляпавцій зубами.

"Та можемо, звісно, можемо! От узяти хоча б, приміром, наших сусідів, які живуть на землеподібній, тобто землянистій планеті, антропанів! Вони займаються переважно вихвіндрюванням і турбаченням, і це зі страху перед прокварнею, яка, за їхніми поняттями, перебуває поза існуванням і з роззявленою пащею, в якій палає вічне полум'я, чекає на грішників; отож, наслідуючи благословенних кімбрабелянсів, райського Ламбудаса і уникаючи огиданції з її огидансами, антропанський юнак помалу стає досконалішим, кращим і шляхетнішим, ніж були його восьмирукі предки. Правда, антропани воюють з байоранами за примат Дусу над Мусом або Мусу над Дусом (оскільки мають протилежні переконання), але зваж, що в таких війнах гине тільки частина їх, тоді як ти хотів би, аби я, вибивши їм з голів усю їхню віру у вихвіндрювання і прокварню і все інше, підготував їх до раціонального ошчасливлення. Але таким чином відбулося б психічне вбивство, бо ці нові істоти вже не були б ані байоранами, ані антропанами, хіба ти цього не розумієш?"

"Забобони треба замінити знанням!" — твердо мовив Кляпавцій.

"Та звичайно! Але зваж, прошу тебе, на те, що зараз там живе близько семи мільйонів спокутників, і не один з них потратив ціле життя на приборкання власної натури, щоб урятувати своїх ближніх від прокварні; то як же мені пояснити їм за кілька хвилин, та ще так, щоб у них не залишилося більше ніяких сумнівів, що все це було ні до чого, що вони змарнували життя на справу зовсім безвартісну? Хіба це не було б жорстокістю? Знання само повинно замінити забобони, але для цього потрібен час. Візьми для прикладу того горбаня, про якого ми говорили. Живе він у солодкому незнанні, вірячи, що його горб відіграє в Творенні Світу чи не космічну роль. Коли йому поясниш, що горб є наслідком хибного поєднання атомів, то тільки зробиш нещасним. Тоді слід було б одразу ж і випростати його горб..."

"Та певна річ, що так!" — випалив Кляпавцій.

"Ба! І ми так робили! Тільки мій дід раз випростав за одним махом триста горбанів. Але як потім мучився!"

"Чому?" — не втримавсь я від запитання.

"Чому? Та сто дванадцятьох одразу після того засмажили в олії, сприйнявши таке несподіване видужання як неспростовний доказ таємних зносин з нечистою силою; тридцятьох забрали до війська, і вони загинули в боях, убиваючи один одного під ворожими прапорами, сімнадцятеро відразу ж упилося з радості на смерть, а вже решту винищило виснаження від кохання (бо мій дід через свою духовну шляхетність обдарував їх іще й великою вродою) або всілякі інші моральні збочення, яким вони, напостившись до того, почали надто бурхливо віддаватися, отож за два роки всі вони зійшли в могилу. Єдиний виняток... Ет! Не варто й говорити!"

"Та кінчай, коли вже почав!" — заволав з великим хвилюванням мій учитель пан Кляпавцій.

"Якщо конче хочеш... Гаразд. Спершу лишилося тільки двоє. Один, потрапивши дідові на очі, на колінах благав його повернути йому горб, оскільки калікою непогано жив собі з милостині, а випростаний мусить працювати, а він не був до того привчений, казав, що до горба він уже зовсім звик, а тепер, заходячи будь-куди, боляче стукається чолом об одвірки..."

"А останній?" — спитав Кляпавцій.

"Він був королевичем, через каліцтво позбавленим права спадщини, а коли позбувся каліцтва, мачуха, бажаючи, аби корона дісталася її синові, отруїла пасинка..."

"Ну, гаразд... Але ви все-таки можете творити чудеса..." — з розпачем у голосі мовив Кляпавцій.

"Ощасливлення за допомогою чудес є однією з найнебезпечніших серед відомих мені технік, — суворо відповів голос з машини. — Кого змінювати за допомогою чуда? Окремих осіб? Через надмір уроди розбиваються подружні зв'язки, зайвий розум призводить до самотності, багатство — до шаленства. Ні, ні! Окремих осіб ощаслилювати не можна, а суспільства — не варто. Кожне повинне йти власним шляхом, природним чином, підносячись з поверху на поверх розвитку, завдячуючи лише собі всім добрим і лихим. Ми, з Найвищої Фази, не маємо чого робити в Космосі; ми не створюємо інших Космосів, оскільки, дозволю собі зауважити, це було б нечесно. Навіщо це робити? Для власного вивищення? Це було б паскудством. Чи, може, для створюваних? Але ж їх немає. То ж як можна зробити щось для тих, кого не існує? Робити що-небудь можна лише доти, поки ще не можна робити всього. А потім треба сидіти тихо... А тепер дайте вже мені спокій!"

"Та як же так?! А якісь засоби, аби хоч трохи поліпшити, допомогти, вдосконалити? Зваж на тих, хто страждає! Алло!" — один поперед одного кричали ми з Кляпавцієм перед Остаточним Пультом.

Машина позіхнула й сказала:

"І чи варто взагалі з вами розмовляти. Чи не правильнішою була наша поведінка на планеті? Завжди те саме! Та вже добре! Ось вам рецепт на ще не випробуваний засіб, але застерігаю вас перед наслідками! А тепер робіть собі, що хочете. Спокій, це єдина річ, яка мені потрібна. Ідіть собі з Боготроном..."

Машина замовкла, а ми залишились перед згасаючими сузір'ями її вогнів біля

Пульту, на якому лежав аркуш із таким приблизно текстом:

АЛЬТРУЇЗИН — психотрансмісійний препарат, призначений для всіх білкових. Викликає узагальнення всіх почуттів, емоцій і відчуттів того, хто їх безпосередньо переживає, серед інших, які перебувають на відстані не більшій, як п'ятсот ліктів. Грунтується на принципі телепатії, не гарантує передачі ніяких думок. На роботів і рослини не діє. Інтенсивність відчуттів переживаючого індивідуума як транслятора підсилюється завдяки вторинній ретрансмісії приймачів і є тим більшою, чим більше осіб знаходиться з ним у сусідстві. Згідно з концепцією винахідника, АЛЬТРУЇЗИН має вносити в кожне суспільство дух братерства, спільності й глибокої симпатії, оскільки сусіди щасливої особи стають теж щасливими, і тим щасливішими, чим щасливіша вона; отож, виходячи з власних інтересів, а тому від усієї душі, вони зичать такому індивідуумові ще більше щастя. А коли хтось страждає, негайно поспішають на допомогу, щоб позбавити себе самих від індукованого страждання. Ані мури, ані стіни, ні заслони, ні інші перепони не ослаблюють альтруїстичної дії. Препарат розчиняється у воді; його можна впроваджувати до водогінної мережі, рік, колодязів тощо. Не має ні смаку, ані запаху; один мілімікрограм вистачає для суспільства зі ста тисяч одиниць. За наслідки, які суперечать тезам винахідника, ніхто не відповідає. За представника Найв. Фаз. Розв. — Ультимативний Всесильник.

Кляпавцій трохи побурчав, що Альтруїзин знайде застосування виключно серед людей, а роботи як були, так і залишаться надалі в побутових нещастях, проте я зважився заперечити йому, наголошуючи на спільності всіх розумних створінь і необхідності надання їм допомоги. Коли дійшло до обговорення практичних питань, стало зрозуміло, що акцію ошасливлення треба розпочати негайно. Кляпавцій одразу ж наказав малому підрозділові Онтогельні випродувати відповідну кількість препарату, а я тим часом, порадившись із знаменитим конструктором, вирішив вирушити на землеподібну планету, населену людиноформними істотами, до якої було якихось там чотири дні дороги. Я прагнув бути анонімним добродійником, отож ми вирішили, що найрозумніше буде, коли я перевтілюсь у людину; як відомо, це справа дуже марудна, але геній конструктора й тут подолав усі перешкоди. Тоді я вирушив, маючи в руках дві валізки, в одній з яких було сорок кілограмів білого порошку Альтруїзину, а в другій лежало — туалетне приладдя, піжами, білизна, запасні щокі, волосся, очі, язика й тому подібне. Сам я подорожував у вигляді юнака пропорційної статури, з вусиками й коротким чубом. Кляпавцій трохи сумнівався, чи справді слід застосовувати Альтруїзин одразу у великому масштабі, отож, хоч я й не поділяв його вагань, однак погодився, що, прибувши на Геонію (так називалася планета), я вдамся до пробного експерименту. Дуже вже мені кортіло розпочати велику сівбу загального братерства і єдності, отож я, не зволікаючи, сердечно попрощався з Кляпавцієм і вирушив у дорогу.

Щоб провести репетицію, я, прибувши в невелике селище, зупинився в господі немолодого понурого корчмаря. Початок був вдалий. Я зміг всипати пригорщу порошку до колодязя перед будинком, ще йдучи з валізами від брички до свого покою. В обійсті панувала якась метушня. Кухонні служниці бігали з шапками гарячої води,

господар сердито підганяв їх; раптом затупотиш копита, і з брички зіскочив літній добродій з лікарською валізкою в руці; однак він попрямував не до дому, а до обори, звідки долинало глухе уривчасте мукання. Як я довідався від покоївки, господарева власність геонська тварина, так звана корова, телилася. Це мене трохи занепокоїло, бо, правду кажучи, я взагалі не думав про тварин; однак уже нічого не міг зробити і зачинився в кімнаті, щоб пильно стежити за розвитком подій. Вони не забарилися. Я чув брязкання колодязного ланцюга — служниці знов носили воду — і вже за якусь хвилину знов почулося мукання корови, якому заворували інші; відразу після цього ветеринар, тримаючись за живіт, з вереском вискочив з обори, за ним гналися челядники, а за всіма — корчмар; усі, поділивши пологові муки корови, з лементом утікали на всі боки, аби небавом повернутися, коли болі на певній відстані вгамувалися. В такий спосіб вони кілька разів відновлювали штурм обори, за кожним разом чимдуж утікаючи з неї в пологових муках; спантеличений таким несподіваним розвитком подій, я дійшов висновку, що експеримент належить проводити в такому місці, де немає тварин. Я чимшвидше спакував свої речі й сказав, щоб мені дали рахунок. Однак в обійсті всі так мучилися через появу на світ теляти, що не було навіть з ким говорити; я хотів поїхати сам, але фірмана, разом з його шкапами, теж уже вхопили перейми, отож я вирішив, що піду до найближчого міста пішки. Треба ж було статися такому нещастю, що коли я переходив кладкою через річку, в мене з руки вислизнула валізка, котра, вдарившись замком об кладку, відкрилася, і весь вантаж білого порошку вмить висипався з неї. Я стояв остовпілий, дивлячись, як бистра течія розчиняє в собі сорок кілограмів Альтруїзину — і нічого не можна було вдіяти, жереб було кинуто, адже річка постачала місто питною водою.

Ішов я цілий день; коли потрапив до міста, воно було вже освітлене, вулиці гамірні, на них багато перехожих. Я зразу ж відшукав для себе невеличкий готель, де можна було зупинитись, і почав виглядати перших ознак дії препарату, але поки що не помітив ніяких. Стомлений довгою мандрівкою, не зволікаючи, пішов спочивати. Посеред ночі мене розбудив пронизливий крик. Я схопився з постелі. У кімнаті було світло від язиків полум'я, яке пожирало сусідній будинок; я вибіг на вулицю й одразу ж за порогом спіткнувся об ще не захолий труп. Віддалік шестеро бандитів, міцно тримаючи діда, який кликав на допомогу, виривали йому обценьками зуб за зубом, аж поки загальний вигук полегшення не оповістив, що вони нарешті знайшли і видалили той болючий корінь, який мучив і їх внаслідок трансмісії; покинувши беззубого і напівзакатованого діда, вони, явно заспокоєні, пішли собі геть.

Однак мене, виявляється, розбудив крик не цього неборака; причиною був інцидент, який трапився в півній навпроти: якийсь п'яний здоровань молоснув там свого приятеля по лобі й сам у ту ж мить відчув біль, розлючений цим, він почав гамселити його чимдуж, а завсідники, яким теж дуже боліло, підскачили, аби лупцювати тих, що зчепилися; коло загального страждання так розширилося, що половина гостей мого готелю, вирвана зі сну, похапали ціпки, мітли, кийки і в нічній білизні повибігали на місце бійки, де сплелись у один великий клубок і качалися

посеред потрощених меблів і посуду, аж поки не перекинули лампу, від якої спалахнув вогонь. Під бамкання дзвонів, виття старої пожежної машини і крики недобитків того побоїща я чимшвидше втік з того місця, аби через кілька вулиць натрапити на громаду, а, швидше, натовп, що обступив невеликий білий будиночок серед трояндових кущів. Як виявилось, там перебувала пара молодих, які щойно побралися. Тиснява була неймовірна. Мигтіли військові мундири, сутани духовних осіб і навіть форми ліцеїстів; ті, що стояли попід вікнами, заглядали досередини, інші видиралися їм на плечі, кричали: "Ну! Що таке?! Скільки можна гуздратися?! Довго нам іще чекати?! Ану до роботи, швидше!" і т. ін. Якийсь дідуган, неспроможний пропхатися, зі сльозами на очах благав пропустити його вперед, бо здалеку він через склероз нічого не почує; але на його слізні прохання ніхто не зважав — одні мліли собі потихеньку з утіхи, інші постогнували з великої жаги, а менш досвідчені пускали носом бульбашки. Родина молодят спершу хотіла порозганяти набридливий натовп, але незабаром і сама, впадши в замішання загальної розпусти, приєдналася до грубіянського хору, що підохочував закоханих, при чому перед у цьому сумному видовищі вів прадід молодого, котрий уперто штурмував інвалідним візком на коліщатах двері подружньої спальні. Глибоко вражений цією сценою, я вирішив повернутися до готелю, та по дорозі раз по раз натикався на купи людей, з яких одні вовтузилися в бійці, а інші — завзято обіймалися; але все це було нічим у порівнянні зі сценами, які відбувалися в готель. Вже здалеку я помітив, що гості в білизні вискакували через вікна на вулицю, часто-густо ламаючи собі ноги, кілька осіб залізло на дах, а всередині господар, його жінка, покоївки, швейцари бігали й верещали зі страху, мов шалені, вони ховалися до шаф або попід ліжка, і все через те, що кіт у льоху ловив мишей.

Я почав розуміти, яким необачним був мій вчинок; на світанку Альтруїзин діяв уже з такою силою, що коли в когось у носі залоскотало, вся околиця в радіусі милі відповідала вибухами чхання, а від осіб, хворих на важку невралгію, рідні, доглядачки й лікарі втікали гірше, як від якоїсь зарази; там несміливо крутилося тільки кілька блідих мазохістів, які аж сопіли від великої приємності. Було також чимало маловірів, які копали й товкли своїх ближніх, аби переконатися, чи правду розповідають про ті чудеса трансмісії; ті, кого били, так само не хотіли залишатися в боргу, і все місто сповнилося глухими звуками ударів. Десь перед світанком, блукаючи вулицями, охоплений незмірним подивом, я наткнувся на великий натовп, який, гірко плачучи, гнав камінням через ринкову площу закутану в чорне бабусю. Як виявилось, то була вдова якогось поважного шевця, який помер минулого дня і зранку мав бути похований; отож страждання безутішної вдови так допекли сусідам і сусідам сусідів, що, не зумівши ніяким чином заспокоїти бідолашної, вони вигнали її з міста. Від усього побаченого серце моє огорнув важкий смуток, отож я чимшвидше повернувся до готелю, однак і він уже був охоплений вогнем. Все сталося через куховарку, яка, варячи юшку, обпекла собі палець, а якийсь ротмістр, що саме чистив зброю на горішньому поверсі, відчувши гострий біль, мимохіть натиснув на гачок і на місці вбив жінку й четверо дітей; його розпач розділили всі з поламаними кінцівками або вкрай

ошалілі, і їх ще не встигли забрати до лікарні. Якийсь зичливець, прагнучи звільнити усіх від мук, від яких і сам мало не гинув, обливав, кого міг, бензином і, в явному шаленстві, підпалював. Я втік від пожежі сам теж мало не знавіснівши, шукаючи вже хоча б одної, хоча приблизно, хоча б трохи ошасливленої особи, але натрапив лише на рештки натовпу, котрий повертався з тієї пошлюбної ночі. Вони коментували її перебіг, при чому все тим нікчемам видавалося не таким, яким, на їх думку, належало бути; до того ж кожен з тих колишніх співучасників першої шлюбної ночі стискав у руці добрячого кийка, щоб відганяти кожного страждальця, який може трапитися по дорозі; тоді я подумав, що в мене від жалю й сорому може не витримати серце, але й далі хотів знайти хоча б одну людину, яка б зменшила моє розчарування; розпитуючи перехожих, я нарешті довідався, де живе один відомий мислитель, який проголошує максимум братерства і світлої людяності. Тому я попрямував до нього, впевнений, що його оселя буде оточена юрбами людей. Та де там! Під брамою нявчало лише кілька котів, під захистом аури прихильності, яку поширював мудрець, завдяки чому пси, що їх переслідували, трималися на певній відстані, нервово облизуючись, а якийсь каліка, біжучи щодуху, минув мене з криком: "Кролярня вже, певне, відчинена! Відчинена!" — полишив мене в понурих роздумах, яким чином те, що відбувається в кролярні, може поліпшити його самопочуття.

Коли я так стояв, до мене підійшло двоє людей. Один, пильно дивлячись мені в очі, щосили затопив другому в пику, а я так остовпів з подиву, що навіть ані схопився за власне обличчя, ані крикнув, бо в мене, як у робота, та щока не заболіла; а варт було про це подумати, бо обоє були з таємної поліції, в такий спосіб виявивши мене, відразу ж узяли в наручники й потягли до в'язниці. Там я у всьому зізнався. Я розраховував, що, може, вони візьмуть до уваги мої шляхетні наміри, хоча півміста вже горіло; але вони тільки для того спершу злегка стиснули мене лещатами, щоб переконатися, що їх це напевно не заболить, а впевнившись, що вони нічого не відчувають, гурмою кинулися бити мене, видирати гвинти, топтати, гепати ногами, ламати фібри мого вимученого ества. Не злічити мук, які я стерпів за своє щире бажання ошасливити їх усіх; досить того, що моїми останками врешті набили гармату й вистрелили ними в Космос, як завжди, тихий і темний. Летючи, я із щораз більшої відстані охоплював пооббиваними очима картини дії Альтруїзину на щодалі то більшому просторі, бо хвилі річки несли частки препарату все далі й далі. Тоді я вже знав, що діялося серед лісової пташні, ченців, кіз, лицарів, селян і їхніх жінок, когутів, дівчат і старших жінок, і від цих картин уже рештки неушкоджених ламп потріскалися в мене з сердечного жалю — і, власне, в такому стані упав я після довгого польоту неподалік від твоєї господи, ласкавий пане, — остаточно, на всі часи вилікуваний від бажання ошаслилювати ближніх прискореними методами...

© ЛЕМ С. Кіберіада. — К.: Дніпро, 1990. — 816 с. — (Фантастика. Пригоди. Детектив).

© СВАРНИК Іван Ів., переклад з польської, 1990.